वसुलक्षं जपेन्मन्त्रमित्यादिवचनात् ।” इति तन्त्रसारः ॥ * ॥ षोड़शरतिबन्धान्तर्गतनवमबन्धः । तस्य लक्षणं यथा, रतिमञ्जर्य्याम् ।

“पादौ संपीड्य योनौ च हठाल्लिङ्गप्रवेशनम् ।
हस्तयोर्वेष्टयेद्गात्रं बन्धो नृसिंहसंज्ञकः ॥”

(स्वनामख्यातनृपविशेषः । यथा, सह्याद्रिखण्डे । ३१ । ४० ।

“नागात् नृसिंहभूपालस्तत्सुतो गाढ़भावकः ॥”

ना सिंह इव इत्युपमितसमासः ।) नरश्रेष्ठः ॥ (यथा, महाभारते । ६ । ५३ । २४ ।

“इष्ट्वा महार्हैः क्रतुभिर्नृसिंहाः
सन्त्यज्य देहान् सुगतिं प्रपन्नाः ॥”)

नृसिंहचतुर्द्दशी, स्त्री, (नृसिंहप्रिया नृसिंहव्रतोपलक्षिता वा चतुर्द्दशी ।) वैशाखशुक्लचतुर्द्दशी । तत्र व्रतविधिर्यथा,—

“वैशाखस्य चतुर्द्दश्यां शुक्लायां श्रीनृकेशरी ।
जातस्तदस्यां तत्पूजोत्सवं कुर्व्वीत सव्रतम् ॥”

अथ श्रीनृसिंहचतुर्द्दशीव्रतनित्यता । वृहन्नारसिंहपुराणे श्रीभगवन्नृसिंहप्रह्लादसंवादे व्रतविधिकथने ।

“वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मम सन्तुष्टिकारणम् ।
महागुह्यमिदं श्रेष्ठं मानवैर्भवभीरुभिः ॥”

किञ्च ।

“विज्ञाय मद्दिनं यस्तु लङ्घयेत् स तु पापभाक् ।
एवं ज्ञात्वा प्रकर्त्तव्यं मद्दिने व्रतमुत्तमम् ।
अन्यथा नरकं याति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥” * ॥

तत्राधिकारिनिर्णयः । तत्रैव ।

“सर्व्वेषामेव लोकानामधिकारोऽस्ति मद्व्रते ।
मद्भक्तैस्तु विशेषेण प्रयेयं मत्परायणैः ॥” * ॥

अथ तन्माहात्म्यम् । तत्रैव ।

श्रीप्रह्लाद उवाच ।

“नमस्ते भगवन् विष्णो नृसिंहवपुषे नमः ।
त्वद्भक्तोऽहं सुरेशैकं त्वां पृच्छामि च तत्त्वतः ॥
स्वामिंस्त्वयि ममोत्पन्ना भक्तिर्व्वहुविधा कथम् ।
कथं ते सुप्रियो जातः कारणं वद मे प्रभो ! ॥

श्रीनृसिंह उवाच ।

कथयामि महाप्राज्ञ त्वच्छृण्वेकाग्रमानसः ।
भक्तेर्यत् कारणं वत्स ! प्रियत्वस्य च तत् पुनः ॥
पुराकल्पे त्वभूर्व्विप्रः किञ्चित्त्वं नाप्यधीतवान् ।
नाम्ना च वसुदेवो हि वेश्यायां तत्परो ह्यभूः ॥
तस्मिन् जन्मनि नैव त्वं चकर्थ सुकृतं कियत् ।
मुक्त्वा तु मद्व्रतं चैकं वेश्यासङ्गतिलालसः ॥
मद्व्रतस्य प्रभावेण भक्तिर्ज्जाता तवेदृशी ।

श्रीप्रह्लाद उवाच ।

श्रीनृसिंहाच्युत स्वामिन् कस्य पुत्त्रेण किं कृतम् ।
वेश्यायां वर्त्तमानेन कथं तद्धि कृतं मया ॥
आख्यानं विस्तरेणेदं वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ।

श्रीनृसिंह उवाच ।

पुरावन्तीपुरे ह्यासीद्ब्राह्मणो वेदपारगः ।
तन्नाम वसुशर्म्मेति सर्व्वलोकेषु विश्रुतम् ॥
नित्यं होमक्रियामेव करोति द्विजसत्तमः ।
ब्रह्मक्रियासु सततं सर्व्वासु किल तत्परः ॥
अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टाः सर्व्वे सुरोत्तमाः ।
तेनापि विद्यमानेन न कृतं दुष्कृतं कियत् ॥
तस्य भार्य्या सुशीलाभूद्विख्याता भुवनत्रये ।
पतिव्रता सदाचारा पतिभक्तिपरायणा ॥
जज्ञिरे च सुताः पञ्च तस्यां द्विजवरात्ततः ।
सदाचाराः सुविद्वांसः पितृभक्तिपरायणाः ॥
तेषां मध्ये कनिष्ठस्त्वं वेश्यायां तत्परः सदा ।
तां सन्निवेशमानेन सुरापानं कृतं त्वया ॥
सदा पापरतस्त्वं हि नाशयाध्ययनं भृशम् ।
विलासिनीगृहे नित्यं वसतिस्त्वभवत्तव ॥
एकदा तद्गृहे ह्यासीत्तया सह महान् कलिः ।
ततः कलहभावेन भोजनं न कृतं त्वया ॥
अज्ञानान्मद्व्रतं चक्रे व्रतानामुत्तमं व्रतम् ।
तया सह विवादेन रात्रौ जागरणं कृतम् ॥
वेश्याया अपि तत् सर्व्वं प्रजातं तु त्वया समम् ।
रात्रौ जागरणं तस्याः सञ्जातं कायशोधनम् ॥
युवयोर्म्मद्व्रतं जातमज्ञानाद्बहुपुण्यदम् ।
येन चीर्णव्रतेनाद्य मोदन्ते दिवि देवताः ॥
सृष्ट्यर्थन्तु ततो ब्रह्मा चक्रे मद्व्रतमुत्तमम् ।
मद्व्रतस्य प्रभावेण निर्म्मितं सचराचरम् ॥
ईश्वरेणापि तच्चीर्णं वधार्थं त्रिपुरस्य च ।
महिम्नैव व्रतस्यास्य त्रिपुरं संनिपातितम् ॥
अन्यैश्च बहुभिर्द्देवैरृषिभिश्च पुरातनैः ।
राजभिश्च महाप्राज्ञैर्व्विहितं व्रतमुत्तमम् ॥
एतद्व्रतप्रभावेण सर्व्वे सिद्धिमुपागताः ॥
वेश्यापि मत्प्रिया जाता त्रैलोक्ये सुखचारिणी ।
ईदृशं मद्व्रतं वत्स ! त्रैलोक्ये चैव विश्रुतम् ॥
धूर्त्तायाश्च विलासिन्या व्रतमेतदुपस्थितम् ।
प्रह्लाद ! तेन ते भक्तिर्म्मयि जाता ह्यनुत्तमा ।
सा वेश्या त्वप्सरा जाता दिवि भोगाननेकशः ।
भुक्त्वा कामं विलीना तु त्वं प्रह्लाद विविश माम् ॥
कार्य्यार्थमवतारस्ते मच्छरीरात् पृथक् त्वसौ ।
विधाय सर्व्वकार्य्याणि शीघ्रं मयि गमिष्यसि ॥
य इदं व्रतमश्यन्तु प्रविधास्यन्ति मानवाः ।
न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥
अपुत्त्रो लभते पुत्त्रान्मद्भक्तांश्च सुवर्च्चसः ।
दरिद्रो लभते लक्ष्मीं धनदस्य च यादृशी ॥
तेजस्कामो लभेत्तेजो राज्येप्सू राज्यमुत्तमम् ।
आयुष्कामो लभेत्त्वायुर्यादृशन्तु शिवस्य च ॥
स्त्रीणां व्रतमिदं साधु पुत्त्रदं भाग्यदं तथा ।
अवैधव्यकरं तासां पुत्त्रशोकविनाशनम् ॥
धनधान्यफलञ्चैव पतिप्रियकरं सुखम् ।
सार्व्वभौमसुखं तासां दिव्यसौख्यं भवेत्ततः ॥
स्त्रियो वा पुरुषा वापि कुर्व्वन्ति व्रतमुत्तमम् ।
तेभ्यो ददाम्यहं सौख्यं भुक्तिमुक्तिफलं तथा ॥
बहुनोक्तेन किं वत्स ! व्रतस्यास्य फलस्य हि ।
यद्व्रतस्य फलं वक्तुं नाहं शक्तो न शङ्करः ।
ब्रह्मा चतुर्भिर्व्वक्त्रैश्च नालं स्याज्जीवितावधि ॥”

किञ्च तत्रैव व्रतविधिकथने ।

“यथा यथा प्रवृत्तिः स्यात् पातकस्य कलौ युगे ।
तथा तथा विधास्यन्ति मद्व्रतं विरलं जनाः ॥
मद्व्रतस्य विधाने च मतिर्न स्यात् दुरात्मनाम् ।
सदा पापरतानान्तु पुरुषाणां विकर्म्मिणाम् ॥
विचार्य्यैवं प्रकर्त्तव्यं माधवे मासि मद्व्रतम् ।
प्राप्ते भूतदिने वत्स ! सर्व्वकल्मषनाशनम् ॥
येनैव क्रियमाणेन सहस्रद्वादशीफलम् ।
जायते न त्वथा वक्ष्मि मानुषाणां महात्मनाम् ॥”

तदन्ते च ।

“य इदं शृणुयान्मर्त्त्यो व्रतं पापप्रणाशनम् ।
तस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥
पवित्रं परमं गुह्यं कीर्त्तयेत् यस्तु मानवः ।
सर्व्वान् कामानवाप्नोति व्रतस्यास्य फलं लभेत् ॥”

अथ तद्व्रतदिननिर्णयः । आगमे ।

“वैशाखे शुक्लपक्षे च चतुर्द्दश्यां महातिथौ ।
सायं प्रह्लादधिक्कारमसहिष्णुः परो हरिः ॥
सद्यः कटकटाशब्दविस्तापितसभाजनः ।
लीलया स्तम्भगर्भान्तादुद्भूतः शब्दभीषणः ॥
नृहरेरवतारार्त्तां यत्नतः समुपोषयेत् ।
महापुण्यतमायाञ्च सायं विष्णुं प्रपूजयेत् ॥”

वृहन्नारसिंहे ।

“वैशाखशुक्लपक्षस्य चतुर्द्दश्यां समाचरेत् ।
मज्जन्मसम्भवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनम् ॥”

किञ्च ।

“स्वातीनक्षत्रयोगे तु शनिवारे हि मद्व्रतम् ।
सिद्धयोगस्य योगे च लभ्यते दैवयोगतः ॥
सर्व्वैरेतैस्तु संयुक्तं हत्याकोटिविनाशनम् ।
केवलञ्च प्रकर्त्तव्यं मद्दिनं फलकाङ्क्षिभिः ।
वैष्णवैर्न तु कर्त्तव्या स्मरविद्धा चतुर्द्दशी ॥”

अथ तद्व्रतविधिः । तत्रैव ।

“प्रातरुत्थाय कुर्व्वीत नियमं मनसा स्मरन् ।
मामेव मद्दिने वत्स ! दन्तधावनपूर्व्वकम् ॥”

नियममन्त्रम् ।

“श्रीनृसिंह महोग्रस्त्वं दयां कुरु ममोपरि ।
अद्याहं ते विधास्यामि व्रतं निर्व्विघ्नतां नयेति ॥
व्रतस्थेन न वक्तव्यं मद्दिने पापिभिः सह ।
मिथ्यालापो न कर्त्तव्यः समग्रफलकाङ्क्षिभिः ॥
स्त्रियं दूतं विहायोच्चैर्व्रतस्थेन महात्मना ।
स्मर्त्तव्यं मम रूपञ्च मद्दिने सकले शुभे ॥
ततो मध्याह्नवेलायां नद्यादौ विमले जले ।
गृहे वा देवखाते वा तड़ागे वातिशोभने ॥
वैदिकेन च मन्त्रेण स्नानं कुर्य्याद्विचक्षणः ।
मृत्तिकागोमयेनैव तथा धात्रीफलेन वा ॥
तिलैर्व्वा सर्व्वपापघ्नैः स्नानं कृत्वा महात्मभिः ।
परिधाय शुचिर्व्वस्त्रे नित्यकर्म्म समाचरेत् ॥
ततो गृहं समागत्य स्मरन् मां भक्तियोगतः ।
गोमयेन विलिप्याथ कुर्य्यादष्टदलाम्बुजम् ॥
कलसं तत्र संस्थाप्य ताम्ररत्नसमन्वितम् ।
तस्योपरि न्यसेत् पात्रं तण्डुलैः परिपूरितम् ॥
हैमीं मूर्त्तिस्तु तत्रैव स्थाप्या लक्ष्मीस्तथैव च ।
पलेन च तदर्द्धेन तदर्द्धार्द्धेन वा पुनः ॥
यथाशक्ति तथा कार्य्यौ वित्तशाठ्यविवर्ज्जितैः ।
पञ्चामृतेन तौ स्नाप्य पूजनन्तु समाचरेत् ॥
ततो ब्राह्मणमाहूय तमाचार्य्यमलोलुपम् ।
कुर्य्याच्छास्त्रसमायुक्तं शान्तं दान्तं जितेन्द्रियम् ॥